

Değerler Psikolojisi ve İnsan

GÜZEL İNSAN MODELİ

Ailede, Toplumda, Siyasette Değerler Psikolojisi

NEVZAT
TARHAN

DEĞERLER PSİKOLOJİSİ VE İNSAN

Güzel İnsan Modeli

Prof. Dr. Nevzat Tarhan
Yayına Hazırlayan: Zahide Ülkü Bakiler

DEĞERLER

Değerler, toplumun geneli tarafından kabul edilen ortak kavramlardır. Bir anlamda, mutluluğun standartlar kümesidir. Standartları, evrensel doğrular şeklinde tanımlayabiliriz. Burada önemli olan, benimsediğimiz değerlerin biyolojik çıkarımızla örtüşüyor olmasıdır. Eğer kişi kendine aykırı bir değer benimsemişse, kendi içinde bir çatışma yaşar. Bu sebeple insan, kabullendiği değerlerin mutluluk getirmesi için, ‘biyolojik çıkar + değer = mutluluk’ şeklinde özetlenebilecek formüle uymaya çalışmalıdır.

Erdemler, insanlar arası ilişkilerde kendilerini göstermekle birlikte müzik, resim, heykel, tiyatro benzeri sanatların herhangi birinde de varlık kazanabilir.

Değerler öğrenilmesi gereken kavramlardır. İnsan, mutlulukta etkin rol oynayan değerleri, sosyal öğrenme yoluyla sonradan kazanır. Toplumsal anlamda öğrendiği erdemler vasıtasıyla mutluluğa ulaşır.

Her değerın duyuğu, düşünce ve davranış boyutu vardır. Bizim için kıymet ifade eden bir kavramı doğru kabul etsek de, onun varlığını duygusal olarak hissedemiyorsak, o değeri uygulamaya geçiremeyiz. Bu da göstermektedir ki bir değerin kabul edilebilir olması için ona duyuğu yüklenmesi şarttır. Daha sonra bu duyuğu, kişilik haline gelir ve düşünce yönetimini başlatır. Zira değerler aynı zamanda, düşünceyi de yöneten standartlar kümesidir. Bizler, düşüncelerimizin

sınırlarını belirleyerek, zihnimizde o düşünceyle ilgili bir kavram oluştururuz. Erdem olarak kabul ettiğimiz bu kavramlara aynı zamanda “koruyucu ruh sağlığı değerleri” de diyebiliriz. Erdem kelimesi, olumlu değerlerin anlatımında da kullanılan bir kavramdır.

Amaç Değerler

Değerleri “araç ve amaç değerler” olarak ikiye ayırabiliriz. Amaç değer , insan hayatındaki soyut hedefleri tanımlar. Araç ise insanı hayattaki hedefine götüren yoldur.

Amaç erdemleri farklı açılardan bakarak, kendi içinde dört gruba ayırabiliriz. Birinci grup, sevgi ve güven eksenindedir. Dolayısıyla burada insanları sevmek, şefkatli olmak ve iyilik yapmaktan zevk almak yer alır. İkinci grup erdemler, sosyal sınırları belirler. Bu sınıfın değerleri arasında dürüst ve adil olmak, saygıyla donanmak ve hayatında yalana yer vermemek sayılabilir. Üçüncü kategoride iletişim biçimini belirleyen erdemler vardır; hoşgörülü, barışçıl, içten ve anlayışlı olmak bu gruba dahil edilebilir. Dördüncü kümede ise iç disiplin ekseninde bulunan erdemler mevcuttur. Paylaşıcılık, alçakgönüllülük, yardımseverlik ve uzlaşma taraftarı olmak gibi değerler, bu kümede zikredilebilir. Saydığımız bütün bu erdemler, farklı kültür ve dinlerde değişik boyutlarda önemsense de, insan beyninde değerlerin temelini oluşturan iki türlü duygu vardır: İyiliğe yönelmek ve kötülüğe yatkın olmak. İnsanoğlu, hayatının doğru şekilde devam etmesi için bu iki istek arasında denge kurmayı başarmalıdır. Zira koruyucu ruh sağlığı değerlerinin yaşama etki etmesi, bu dengeye bağlıdır.

İnsanları sevmekten bahseden biri, bu değeri insanlık adına değil de şahsi çıkarları için ortaya atıyorsa, yani insanlığı sevmekten kastı esasında körü körüne kendi benliğini sevmekse, o şahsın kişiliğinde erdemlerin doğru şekilde yaşandığından söz

etmek mümkün değildir. Değerlerin hayata geçirilmesinde en önemli konulardan biri, araç olan erdemlerin, en az amaçlar kadar doğru olması gerektiğidir. Bir konuda insanın isteklerini oluşturan amaç, talebin niteliğini belirleyen ise araçtır. Bizler, isteklerimizi hedeflerimize uygun şekilde belirleriz; ancak arzularımızın hangi vasıtalarla vücuda geleceğini de göz ardı etmeden ilerleriz. Örneğin bir insana kendi iyiliği için acı çekeceği şeyler yaşatmak doğru gibi görünse de, iyiliğin aracı olarak ıstırabın seçilmiş olması, aslında doğru bir yöntem değildir.

Araç Değerler

Benimsenen insani ve evrensel değerlerin yaşanmasını sağlayan araç erdemler, motivasyon artırıcı ve teşvik edici özelliğe sahiptir. Bunlar da tıpkı amaç haline gelmiş değerler gibi kendi içinde birkaç gruba ayrılır. İlk grupta sayılacak değerler; düzenli ve intizamlı olmak, takdir etmek ve övgülerde bulunmak, onaylayıcı ve rahatlatıcı özellikler sergilemek, işini iyi yapmaya çalışmak, disipline uyarak hareket etmek, cömert ve cesur olmak, kendini geliştirmek şeklinde özetlenebilir. Bu grupta yer alan erdemler, daha çok pozitif duyguları harekete geçirir. İkinci kümede ise kabullenici ve yumuşatıcı olan erdemler yer alır. İkinci grup içinde; olaylar karşısında esnek ve yumuşak olmak, insanlara nazik davranmak ve doğru yorumlar yapmak gibi negatif duyguları azaltan değerleri sayabiliriz.

18. yüzyılda yaşamış olan ünlü Fransız düşünür ve yazar Voltaire, öğrencilik yıllarında bir edebiyat dersindeyken sınıfa bir eşek girer. Öğrenciler, eşeği döverek sınıftan çıkarmaya çalışırken, edebiyat hocası bu durumu fırsat bilip herkesin eşekle ilgili bir kompozisyon yazmasını ister. Voltaire, kâğıda yalnızca İncil'den bir ayet yazar ve sınıfın en yüksek notunu alır. Voltaire'in kâğıda yazdığı ayet şöyledir: "O kendinden olanların arasına girdi, fakat kendinden olanlar onu kabul etmedi."

Voltaire'in arkadaşlarının davranışını yanlış bularak, zekâsını kanıtlar nitelikte yazdığı bu eleştirel cümle, esasında bir erdem eğitimidir. Yaşadığımız çağda erdemli davranışın gereğini tartışırken; toplumlardaki kirlenme, ahlaki çöküntü ve değerlerdeki yozlaşma, insanların hem kendi mutluluklarını hem de toplumsal huzuru göz ardı ettiklerini göstermektedir. Bireysel ve sosyal mutluluk konusunda hesaba katılmayan faktörlerin en önemlisi, toplumun değerleri ve kültürel özellikleridir.

Eflatun, bir gün talebelerinin kumar oynadığını görüp onlara kızar. Bunun üzerine öğrencileri “Hocam, biz küçük bir şey oynuyorduk, niçin kızılıyorsunuz?” diye sorduklarında Eflatun “Ben sizin kaybettiğiniz paraya değil, harcadığınız zamana üzülüyorum” cevabını verir.

İnsanda doğuştan gelen bir bencillik eğilimi vardır. Bencil kişi, şahsi çıkarlarını rasyonalize edip, her şeyi menfaatine uydurmaya çalışırken, bugünün en büyük dertlerinden biri olan tüketim çılgınlığına kendini esir etmiş olur. Tüketime büyük ölçüde yer veren toplumlar, kendi çıkarları etrafında birleşen insanlardan oluşmaktadır. Descartes'in “İnsanlar niyetlenmiş topluluklardır. Akılcılık onların davranışını belirleyen tek unsurdur; dolayısıyla da duygulara gerek yoktur. Dünyada ise daha evvelden belirlenmemiş, kendiliğinden oluşan bir düzen vardır” tezi, rasyonalizmi kutsallaştıran düşünceyi oluşturmuştur. Bu düşünceye göre, davranışların tek belirleyicisi akıldır. Yöntem ise, kartezyen yaklaşım olan kuşkuculuktur. Descartes'in 1600'lü yıllarda başlattığı felsefi hareket birçok değeri değiştirmiştir.

Evrensel ve Kültürel Değerler

Değerler, evrensel ve kültürel olmak üzere ikiye ayrılır. Kültüre özgü değerler, evrensel değerlerin çeşitli dozlarda karışmasıyla oluşur. Örneğin bir kültür sevgiyi ön plana çı-

karırken, diğeri dürüstlüğü, bir başkası çalışkanlığı öncelemektedir. Ancak bu kültürlerin hepsinde toplumun sosyal bütünlüğü, değerlerden örülü tuğlalarla oluşturulur. Her toplumun anonim değerleri arasında doz farkı bulunur ve cemiyetin kültürel kimliği buna göre şekillenir. Ayrıca kişinin ölçü farkı da mevcuttur. Bu ikisinin birleşimi, insanın kültürel özelliklerini meydana getirir.

Değerleri Belirleyen Unsurlar

İnsanın ruhsal yapısında ve kişisel gelişiminde -yetiştği ortamın da etkisiyle- çocukluktan itibaren edindiği erdemlerin büyük etkisi vardır. İyi nitelikler, insanın düşünce ve davranış kalıplarını etkilediği için, bir bakıma kişiliğimizin silüetini de oluşturur. Böyle düşündüğümüzde insanın geçmişini bilmesi için geleceğini öngörmesinin gerekli olduğu kanısına varırız. Ayrıca değerler, mutluluğumuzu sağlayan ve kültürel altyapımızı oluşturan en önemli faktörlerdendir.

Hayat ve olaylar karşısında yaptığımız soyut çıkarımlar, değerlerin verilerini oluşturur. Gerek beş duyumuzla algıladığımız gerekse akıl ve sezgi yoluyla idrak ettiğimiz değerler, insanların düşünce tarzını belirleyerek davranışları oluşturur. İşte insan da değerleri, ailesinden başlamak suretiyle yakın ve uzak çevresinden öğrenir. Yaşadığımız ortam, edindiğimiz değerlerin şekillenmesine ve pekişmesine yardımcı olur.

Bu açıdan baktığımızda hayat başarısında yılların birikiminin önemini görürüz. Hatta anaokulunda duvarlara asılı bilgilerin ileri yaşlarda da aynen geçerli olduğunu gözlemleriz.

Anaokulunun 10 kuralı

- 1- Eşyalarını arkadaşlarıyla paylaş.
- 2- Başkalarına zarar vermeden oyna.
- 3- İnsanlara vurma.

- 4- Aldığın şeyi yerine koy.
- 5- Sana ait olmayan şeyi alma.
- 6- Kendi dağınıklığını topla.
- 7- Birisini incitirsen özür dile.
- 8- Dışarıda arkadaşınla el ele tutuş.
- 9- Meraklı ol, her şeyi incele.
- 10- Akvaryumdaki balığın bile öleceğini unutma.

Hayat okulu versiyonu

- 1- İhtiyacından fazla olanı paylaş.
- 2- Hakka ve adil olmaya dikkat et.
- 3- Kimseye zarar verme.
- 4- Emanete ihanet etme.
- 5- Dürüst ve doğru ol.
- 6- Düzenli ol.
- 7- Gerektiğinde özür dilemeyi bil.
- 8- Yardımlaşmanın kural, kavganın istisna olduğunu unutma.
- 9- Merak bilimin hocasıdır.
- 10- Yaşamın sadece dünya yaşamından ibaret olmadığını unutma.

Yukarıdaki on maddeyi çocuğumuzun odasına asarken ikinci on maddeyi kendi odamıza asmamız gerekmez mi?

İşte bu maddelerde insanı insan yapan sosyal değerlerin özetini bulabilirsiniz.

Değerler, Bilinmeyene Duyulan Korkuyu Azaltır

Erdemler, insana bildiği konuların yanı sıra, hakkında fikir sahibi olmadığı mevzularda da yardımcı olur. Zira insan, bilmediği şeyleri bildikleriyle kıyaslayarak öğrenir. Aynı zamanda bilmediğinden korkar. Özümstediklerimizi en iyi

şekilde yaşamamızı sağlayan değerler; yabancıları olduğumuz konulara yaklaşırken içimizdeki korkuyu yenmemize de yardımcı olur. Her kültür, kabul ettiği bazı değerleri, meçhul olana duyulan endişeyi yok etmek için kullanır.

Uzakdoğu Değerleri

Değerlerin oluşumunda, toplumsal önceliklerin ciddi rol oynadığını söylemek mümkündür. Bu anlamda sosyal olarak kabul edilen faziletlerin niteliği, yani bu faziletlerin dünyevi ya da uhrevi olması, toplumu şekillendirir. Mesela Hinduların yaşantısına uhrevi değerler hâkimdir ve onlar, yoğun bir “ölüm ötesi” ve “ikinci hayat” inancına sahiptirler. Bu sebeple Hindular, acı çekmeyi bir kültüre dönüştürerek, dünyayı terk etmiş gibi yaşarlar. Çin’de ise yüzyıllardır varlığını devam ettiren Budizm ve Taoizm etkisi vardır.

Taoizm

Taoizm’de Konfüçyüs öğretisi önemli yer tutar. Konfüçyüs, bir din adamından çok, bir ahlak öğretmeni gibi davranmış ve toplumu ahlaki değerlerle şekillendirmiştir. Konfüçyüs’ün öne sürdüğü değerler ancak ölümünden 350 sene sonra kabul edilmiştir. Dünyevi öğretinin niteliğinde olan bu değerler, dünya hayatını şekillendirmek için; devam eden yaşamla, ideal hayat tarzı arasındaki sınırları belirler.

Taoizm, “ying” ve “yang” kavramlarını temel alan iki kutuplu bir öğretilerdir. Yang; olumlu, aktif, güçlü ve aydınlık olanı temsil ederken ying; negatif, pasif ve karanlık olanın göstergesidir. Birisi eril, diğeri dişildir. Taoizm’de, yaşam halkası adı verilen; su, ateş, maden, ağaç ve topraktan oluşan bir halkadan söz edilir. Bu halkaya göre; su ateşi söndürür, ateş madeni eritir, maden ağaçları yakar, ağaç toprak oluşturur, toprak da suyu emer. Yang ile ying’in etkileşiminden değerler uyumu ortaya çıkar ve “sinik evren” adı verilen evren mey-

dana gelir. Hipnoz halkası olarak bildiğimiz, içi “S” harfi şeklindeki siyah-beyaz yuvarlaklardan oluşan halka, yang ve ying’i temsil eder.

Budizm ve Hinduizm

Budizm, Taoizm ve Hinduizm’e bir tepki olarak doğmuştur. Hatta Budizm’in Asya’nın Katolizmi olduğu söylenir. Çünkü bu öğretiyi, içinde katı kurallar barındırır. Bunda, Budizm’in manastır tarafından beslenmiş olması etkilidir. Resimlerde Hintli dervişler, zayıf, gözleri kapalı, meditasyon halinde; Çinlilerin bilge modelleri ise ellerinde fırçayla yazı yazarken, boya yaparken, bir yanlarında çaydanlık, üzerlerinde ipek elbiselerle tasvir edilirler. Çin’deki anlayış, dünyeviliğe daha yakınken, Hinduizm’de dünyayı terk etme söz konusudur. Çin kültürü, benimsedikleri değerlerin etkisiyle “kapalı kültür” olarak kalmıştır. Aile olgusuna değer veren Çinliler bu olguyu kutsallaştırmış, bu kuruma itaat etmeyi devlete itaat etmekle bir tutmuşlardır. Neticede, kurallara katıksız itaat eden, dışı kapalı bir dinamik oluşmuştur. Çin kültürünün bugüne kadar dağılmadan varlığını sürdürebilmesinin sebebi de aslında bu içe kapalıdır. Çinliler, kültürlerinin de etkisiyle çok ciddi bir yayılma politikası izlememiş, kendi iç dünyalarında, ying ile yang’ın mücadelesiyle kendilerine ait bir medeniyet üretmeye ve mutlu olmaya çalışmışlardır.

Hinduizm’e baktığımızda ise, onların dünya yaşamını reddettiklerini ve “ikinci hayat”ı merkeze alarak yaşadıklarını görürüz. Hindular da Hıristiyanlar gibi “İnsan, doğuştan kötüdür ve bu nedenle de ceza, kefaret ödemelidir. Ancak bu şekilde olgunlaşır ve yeniden doğuşu yaşayabilir” düşüncesine sahiptirler. Bu nedenle de hayata ekşiyle başlayan insanı, artıya götürmeye çalışan bir anlayışı benimsemişlerdir. Bu düşüncenin zıddı olan hümanizm ise, insanı bütün özellik-

leriyle iyi kabul eder. Şu anda Batı'da hâkim olan anlayış da hümanizmdir.

Hinduizm, Budizm ve Brahmanizm'in karışması, Hint kültürünü oluşturmuştur. Bu üç inancın da benimsediği ortak isim, Siddhartha Gautama'dır. Budizm'in kurucusu olan ve milattan önce 500'lü yıllarda yaşayan Gautama'nın, Hinduizm'e tepki olarak ortaya attığı düşünceleri de vardır. Hinduizm'de, yaşamı tamamıyla reddetmek ve kimseye acı çektirmemek söz konusudur. Hatta tarihte Hindu dindarlarının, böceklere zarar vermemek için ağızlarını kapatarak konuştukları söylenir. Bu kişilerin hayvanlara zarar vermeme eğilimlerinin kuvvetli olması, hareket alanlarını kısıtlamıştır. İnsanları doğuştan ceza ve kefaret ödemesi gereken bir varlık olarak algıladıkları için de, tahtalar üzerinde oturmak, zor şeylere katlanmak, çile çekmek ve kendilerine işkence yapmak gibi eylemleri yüceltmişlerdir.

Tarih derslerinden aşına olduğumuz kast sistemi Hindulara “Doğduğun, bulunduğun sosyal sınıfa aitsin” der. Hindistan'daki zenginler, rahipleri bir sosyal sınıf haline getirmiş ve rahipler de kast sistemini güçlendirerek ülkede hâkimiyet kurmuşlardır. Kast sistemi, her sosyal sınıfın toplumsal konumunu beslemiştir.

“Samsara” adı verilen ve yeniden doğuşu -ruh göçünü- anlatan “karma inancı”na göre insan hayatı, yaşanması gereken sonsuz döngülerden sadece bir tanesidir. Bu inancıya göre insan, her yaptığından sorumludur.

Budizm, Hinduizm'e göre daha dünyevidir. Budizm'de var olan brahma kuralı, doğruluk ve dürüstlük kavramlarını ön plana çıkarır. Ancak bu kural “Herkesin kendi brahması vardır” düşüncesiyle, her insanın kendini kutsallaştırmasına neden olur. Budizm, ahlaki bir öğreti olarak şiddetten kaçınmayı başlatmış, ılımlı ve hoşgörülü olmayı teşvik etmiş, bunu

da örgütlü bir dini öğretiye dönüştürmüştür. 21. yüzyılda Mahatma Gandhi, toplumun kültürel değerlerini işleyerek sömürgeciliğe karşı halkın sivil direnişe geçmesini sağlamıştır. Direnişin başarılı olmasını sağlayan unsur, yapılanların cemiyetin ortak kabulü olan erdemlere sırt vermiş olmasıdır. Nilüfer çiçeğinin bataklıktaki çamuru emerek güzel koku yayması gibi, toplumdaki menfilikleri de, iyi değerleri ikame ederek ortadan kaldırmak gerekmektedir.

Peki Budizm, toplumun değerlerini ve kişinin davranışlarını belirleyen bu öğretileriyle, insan hayatı için çok önemli olan acılara ne şekilde son vermeyi amaçlamaktadır? Budizm acıları insan hayatından tümüyle kovmak yerine onlara bilgi ve inanç yoluyla son vererek mükemmelleşmeyi hedeflemektedir.

“Zerdüştlük” ise geçmişte olduğu gibi bugün de Japonya’da varlığını sürdüren doğadaki varlıklara (ağaca, kuşa, böceğe) tapmaya tepki olarak ortaya çıkmıştır. İyilik tanrısı “Hürmüz” ve kötülük tanrısı “Ehrimen” de Zerdüş inancın temel kavramlarındanıdır.

Antikçağ Değerleri

Bugün dünyanın büyük çoğunluğuna hâkim olan kapitalist değerler, Yunan ve Roma kültürleriyle, Musevilik ve Hıristiyanlığın karışımından oluşmuştur. Yunanların akıl ve felsefeye verdikleri önemle, Romalıların pratik zekâ ve hukuk konusuna yaklaşımlarını temel alan Batı değerleri, Helenistik kültür öğelerinden oluşmaktadır. Batı’nın değerleri diyebileceğimiz bu nitelikler bugün, Antikçağ’da Yunan filozofların ortaya attıkları agnostisizmden farklı olarak, bir hayat felsefesi şeklinde varlık alanına çıkmaktadır.

Kişinin hayat felsefesinin oluşumunda ve yaşamda mutlu olmasında, edindiği kültürel değerlerin önemli yeri vardır. Antikçağ dönemine baktığımızda, değer yargıları bakımın-

dan farklı iki ayrı kültür görürüz: Spartalılar ve Atinalılar. Spartalılar, askeri bir toplumdur. Asker sınıfının değerleriyle yönetilirler. Tek ilkeleri, emirlere uymaktır. Kışla ruhunun hâkim olduğu bu toplulukta, fiziki güç son derece mühimdir. Bu bakış açısına göre, iyi eğitilmiş bir askerle iyi eğitilmiş bir köpek, savaşçılık özellikleri bakımından aynıdır.

Atina değerleri, bugünkü demokratik değerlere hayli yakındır. Batılı aristokrat elitler, kendilerini üstün sosyal sınıf olarak yüceltmişler ve köleliği benimsemişlerdir. Senato ve danışma, bu değerlerin sonucudur. Ortaçağ'da Sparta değerlerini daha çok benimseyen Batı, İngiltere öncülüğünde Atina değerlerini yüceltmıştır ve bugün yaşantısını, bu değerlerle sürdürmektedir. Feodal yapıyı oluşturan da yine bu değerlerdir. Sparta değerleri itaati, Atina değerleri ise akli ön plana çıkarır.

Atina kültürü, Aristoları, Eflatunları, Sokratesleri yetiştirmiştir. Çünkü bu sistemde güç tek kişinin elinde değil, tüm insanlara paylaştırılmış olarak varlık gösterir.

Antikçağ Değerlerinin Modern Döneme Yansıması

Batı dünyası, Darwin'den sonra Antikçağ'daki düşünce sistemine geri dönmüştür. Darwin'in fikirleri doğrultusunda Batı, yaşamı bir mücadele gibi görmeye başlamış, güçlü olanın ayakta kalması ilkesini kabul etmiş ve "Tanrı'ya ihtiyacımız yok" diyerek, Antikçağ değerlerini kutsallaştırmıştır. Bundan ayrı olarak Almanya, Sparta'nın değerlerini, İngiltere ise Atina'ya ait kültürel unsurları benimsemiştir. Almanya, -benimsediği kültürel kodların etkisiyle- askeri bir toplum oluşturmuş ve insanların kaderi tek kişinin, Hitler'in eline bırakılmıştır. Askeri hiyerarşi gereği emir komuta zinciri oluşturulmuş, kışla ve faşizm düzeni kurulmuştur. İngilizler ise yaptıklarıyla Atinalıları temsil etmişlerdir. Yönetmeyi ço-

ğunlukla demokrasi temelinde ele alan İngilizler, dünyanın ilk parlamentosunu kurmuşlardır.

“Tarih tekerrürden ibarettir” sözü, bu noktada gerçeklik kazanmaktadır. 20. yüzyılda, kısa süreli de olsa Hitler’in düşüncelerinin dünyayı etkilemesi ve onun galip gelmesi gibi; çağlar öncesinde Sparta da Atinalıları mağlup etmiştir. Ancak sonuçta Batı’nın bugün kabul ettiği değerler Atinalılara aittir. Bu unsurlar, demokrasiyi oluşturacakları düşünülerek, hem değer hem de yöntem olarak kabul görmüştür. Geçmişte Spartalıların kutsallaştırdıkları dayanıklı olma haline karşın Atinalılar aklı ve hayal gücünü ön plana çıkarmış; bu sebeple de sanat, heykel, felsefe gibi alanlara öncülük etmişlerdir.

Roma Değerleri

Roma, kendi değer sistemini oluştururken, hem Sparta hem de Atina kültüründen bazı unsurları kendine katmıştır. Romalıların geliştirdikleri pratik hukuk sistemi ve bu sistemi “poetika” olarak kullanmaları, kültürlerine dair bilinen önemli özelliklerdendir. Roma; Sokrates, Aristoteles ve Eflatun’dan ciddi şekilde etkilenmiş, senatosunu Atinalılardan, askeri yapısını ise Spartalılarından almıştır. Aile kurumunu kutsallaştıran Roma kültüründe kadın; bekârken babasına, evlendiği zaman ise kocasına tâbi olmuştur. Roma’nın pratikliğinin, hukuki değerlerle birleşmesi, büyük bir imparatorluk meydana getirmiştir. Fakat diğer taraftan Sparta kültürünü de benimseyen Roma’da, köle sınıfı oluşmuş; otorite ve baskının hâkim olduğu zamanlarda, insanların acı çektiği dönemler yaşanmıştır.

Museviliğin Değerleri

Peki bütün bu değerler sistemi içinde, ilahi kanunların oluşturduğu değerler hangi öğeleri barındırmaktadır? Bu soruya cevaben; Musevilerin yaşantılarına baktığımızda, ahlaki değerlere büyük önem verdiklerini görürüz. Musevilerin,

tek tanrı inancına bağlı olmalarının yanında kendi ırklarını özel ve üstün görme eğilimleri de vardır. Bu sebeple de farklı fikirlere özgürlük tanımamış ve düşünce alanında çok sınırlı kalmışlardır. Museviler içinde yalnızca “isyancı zihinler” üretken olabilmiş ancak onlar da kabul edilen düşünceye aykırı oldukları için toplum tarafından dışlanmışlardır. Klasik Musevilik, Museviliğin temel kültür ve sosyal yapısında isyancı zihinler olarak tanımlanabilecek Hz. İsa’ya ve Einstein, Freud gibi isimlerin düşüncelerine şiddetle karşı çıkmıştır. Bu dinin mensubu olan kimseler, bir bakıma klan gibi içlerine kapalıdır. Ancak, içlerinden sorgulayıcı olanların katılığa gösterdikleri tepkilerle birçok keşif yapılabilmektedir.

Yahudiler için anahtar erdem, doğruluktur. Doğruluk onlarda adeta bir tutkuya dönüşmüştür. Musevi tüccarların, Türkiye’de halk arasında dürüst, sözüne güvenilir insanlar olarak bilinmesi, bu doğruluk tutkusunun bir yansımasıdır. Her ne kadar bazı değerler zamanla değişime uğrasa da, bir erdemin millette benimsenmesi, onu hayata geçirmek için önemlidir. Musevilik doğrulukla beraber, dünyevi değerlere de önem vermiştir; maddi refahı hayatın dışına itmemiş, kültürel zenginleşmeyi de teşvik etmiştir. Bu sebeple Museviler, zengin olmaya tutku derecesinde bağlıdırlar.

Hıristiyanlığın Değerleri

Museviliğin anahtar erdem olarak kabul ettiği değer doğruluk iken, Hıristiyanlıkta bu değer yerini sevginin aldığını görürüz. Güçlü ahiret inancı ve öbür dünya önceliği de sevgiyle birlikte yaşamı şekillendiren diğer unsurlardır. Bu aşamada Musevilikten sonra Hıristiyanlığın doğuşunu anlamak kolaylaşır. Zira Musevilikte, doğruluk adına sergilenen bir katılık vardır, esneklik yoktur. Doğruluk, yanlış uygulandığı takdirde, katılığa ve ahlaki fetişizme dönüşebilecek bir

değerdir. Bu fetiş, birçok davranışın suç ve günah sayılmasına sebep olarak insanlar arasındaki sevgiyi azaltır.

Musevilerdeki herhangi bir esnemeye taviz vermeyen dürüstlük arzusu, sevgiyi gerekli kılmış ve dünyevi anlamda zenginleşme isteğinin ön planda tutulması, öbür dünya dediğimiz ahiret inancını geri plana atmıştır. İnsanlara sevmeyi telkin eden Hz. İsa'nın gelişi, doğruluk adına katı baskıcılığı doğuran ve sevgisizliğe neden olan bu görüşün terk edilmesi gerekliliğine bağlanabilir. Hz. İsa'nın sevgiyi telkin eden mesajları, başlangıçta tepki görse de zamanla Hıristiyan değerlerini oluşturmuştur. Hıristiyanlıktaki sevgi vurgusunun yanı sıra sabırlı, alçakgönüllü, merhametli, barışçıl, temiz kalpli ve iyiliksever olmak da, dinin henüz bozulmadığı ilk zamanlarında, çok önemsedığı değerler arasındaydı.

M.S. 312'de Konstantin, Hıristiyanlığı kabul etmiştir. Ancak İncil'in yazılı halde bulunmaması, bu dinin emirlerinin Antikçağ değerleriyle karışmasına yol açmıştır. Antikçağ'a yönelik teslis inancı, Hıristiyanlığa mâl edilmiştir. Tek tanrı akidesinin kaybolması ve Hz. İsa'ya insanüstü bir kutsallık atfedilerek, bir nevi gücü kendi üzerine toplayan aracı ruhban sınıfının oluşması, Hıristiyanlığın ilk zamanlarındaki değerlerini anlam ve şekil kaybına uğratmıştır. Bu esnada kilise kendisini de kutsamış ve "İsa var ama bizim başka değerlerimiz de var. Birden çok tanrıya ve Afrodit'e tapmak yerine, Allah'ın temsilcisi olarak İsa'yı görelim ve diğerlerine gösterdiğimiz ihtiramı ona gösterelim" diye düşünerek, ilahi dinin emirleriyle Antikçağ değerlerinden bir sentez elde etmiştir. İmparator Konstantin, İznik Konsili'ndeki papazları Hz. İsa'nın tanrılık vasfı olduğuna ikna etmiştir. Konstantin, kiliseye bu payeleri verdikten sonra, taleplerini yerine getirmeye çalışmış ve onlara yardım etmeye başlamıştır. Böylece güç aristokratların elinden çıkıp kilisenin eline geçmiştir.

Dolayısıyla, Antikçağ'da Sparta'nın uyguladığı baskıcılık, bu dönemde din adına yapılmaya başlanmıştır.

Kilisenin din adına yaptığı reformu, Kenya Devlet Başkanı Kenyatta'nın Afrika'ya uzanan misyonerler için yaptığı şu benzetme çok güzel açıklar: "Misyonerler geldiği zaman İncil onların, topraklar Afrikalıların elindeydi; misyonerler gözlerimizi kapayarak dua etmemizi öğrettiler. Gözlerimizi açınca bir baktık ki İncil bizim elimizde, topraklar onların elinde!" İşte kiliselerin din adına zenginleşmesi de buna benzemektedir. Bu sayede papa ve piskoposlar, din adına müthiş bir güç haline gelmişlerdir.

Papalar için söylenen "Putlara tapan Roma'nın, taç giymiş hayaleti" sözüyle iletilmek istenen mesaj; kendilerini putlaştıran, Hıristiyanlığın değerlerini altüst eden, dine teslis inancını yerleştiren, İsa'nın karşısında secde etmeyi emreden din anlayışının, Hıristiyanlığın özünde olmadığıdır. Putlara tapan Roma'nın taç giymiş hayaletine dönüşen bu din, zamanla şekil değiştirerek Protestanlaşmıştır.

Zaman geçip de 19. yüzyıla gelindiğinde, materyalizm ortaya çıkmış, "Dine ve Tanrı'ya ihtiyacımız yok" düşüncesi doğmuştur. Fransız İhtilali'yle gün yüzüne çıkan laiklik kavramının doğurduğu "Kilise yönetime karışmamalı" fikri, başlangıçta dinin manevi özelliklerini reddeden bir noktada değildi. Fakat 20. yüzyıla hâkim olan hümanizm akımı, bu çağdan sonra adeta Batı'nın dini olmuştur. Modernizmin dini haline gelen ve Hıristiyanlığın yerini alan hümanizm, şu anda bazı çıkmazlarla boğuşmaktadır.

Tarih boyunca Batılı Hıristiyanlar, din adına Yahudilere öyle haksızlıklar yapmışlardır ki, Hıristiyanlığın geldiği ilk yıllarda kendi çektikleri çileler, bunların yanında çok önemsiz kalmıştır. Otoritenin ve şövalyeliğin hüküm sürdüğü çağlarda, kilise bütünüyle uhrevi bir şekle bürünmüş; yeniliğe,

bilime kapalı durmuş ve teknolojiyi reddetmiştir. Buna tepki olarak da Leonardo da Vinci, Michelangelo, Galileo Galilei, Copernicus ve daha adını sayamayacağımız birçok isyancı zihin doğmuştur. Kilisenin bu dünyayı bütünüyle göz ardı edip, yalnız ahirete odaklanması yenilikçiliği mecbur kılmıştır. Özellikle modernizm kiliseyi, sevginin ve öbür dünya inancının ötesine geçemeyen bir konuma itmiştir.

Bir Batı Değeri Olarak Şövalyelik

Şövalyelik, Ortaçağ Avrupa'sının ve Haçlı Seferlerinin önemli kavramlarından biridir. Şövalyeliğin bizim kültürümüzdeki karşılığı “akıncı ruhu”dur. Şövalyeler genellikle evlenmezler; evlendikleri takdirde de tek eşe sadakat konusunda mecburiyetleri vardır. Ömürleri at sırtında, savaşarak geçer. Bütün amaçları, düşmana karşı bazı değerleri korumaktır. Şövalye yeminlerinin beş ana maddesi vardır:

- 1- Kutsal değerlerinin olması: Tanrı'ya yükselme arzusu ve bu değerler için ölümü göze almak,
- 2- Ucunda ölüm olsa da doğrulara bağlılık ve adanmışlık,
- 3- Aciz ve güçsüzlere yardım etmeyi görev bilmek,
- 4- Vazifeye bağlılık ve vatanını sevmek,
- 5- Şerefi için yaşamak her durumda doğruluk ve iyiliğin temsilcisi olmak.

Ancak bu değerler siyasete taşındığında, sınırlarının belirlenmesi gerekir. Zira hukukî sınırları aşan şövalyelik, kan ve acı demektir.

Diyalektik Gelişimin Etkisi

Batı Anadolu'da, Ege bölgesinde yaşayıp Eflatun, Aristoteles, Sokrates'i etkilemiş olan Heraklitus'un metafizik vurguları çok fazlaydı. Atomu “ruh” olarak tanımlayan Demokritus ve Heraklitus “presokratik filozoflar” olarak nitelendirilmiş,